

ЧАСОПИС КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА

Український науково-теоретичний часопис

Заснований
у жовтні 2001 року

2020/2

Виходить
4 рази на рік

Київський університет права НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ISSN 2219-5521

«Часопис Київського університету права» внесено до переліку фахових видань
за спеціальністю «Юридичні науки», категорія «Б»
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019)

Журнал внесено до міжнародних наукометричних баз

HeinOnline (США)
та
«Index Copernicus International» (Польща)

Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
(протокол № 5 від 30.06.2020)

Передплатний індекс 23994

© Київський університет права НАН України, 2020
© Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2020

Малишева Н.Р. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України (*головний редактор*);

Шемшученко Ю.С. – доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Бошицький Ю.Л. – кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор Київського університету права НАН України (*заступник головного редактора*);

Ходаківська Т.В. – завідувач відділу Київського університету права НАН України (*редактор*);

Андрійко О.Ф. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Батанов О.В. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Білоцький С.Д. – доктор юридичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Гулієв А.Д. – доктор юридичних наук, професор Національного авіаційного університету;

Короєд С.О. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Університету Короля Данила;

Костенко О.М. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Кулинич П.Ф. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, провідний науковий співробітник, керівник сектору Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Ладиченко В.В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Луць В.В. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України;

Медведєва М.О. – доктор юридичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Оніщук М.В. – доктор юридичних наук, професор, ректор Національної школи суддів України;

Пархоменко Н.М. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, вчений секретар Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Подорожна Т.С. – доктор юридичних наук, доцент, професор Львівського торговельно-економічного університету;

Попко В.В. – кандидат юридичних наук, доцент Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Савчук К.О. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Сімутіна Я.В. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Тимченко Г.П. – доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Удовика Л.Г. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Запорізького національного університету;

Усенко І.Б. – кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Шатіло В.А. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Київського національного лінгвістичного університету;

Шимон С.І. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;

Шпакович О.М. – доктор юридичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Іноземні члени редакційної колегії:

Амір Ібрагім огли Алієв – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Бакинського державного університету (Азербайджан);

Райнер Арнольд – доктор права, професор Університету Регенсбурга (Німеччина);

Вільям Е. Батлер – доктор права, іноземний член НАН України, заслужений професор Лондонського університету, професор Школи права Університету штату Пенсильванія (США);

Адам Махарадзе – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Батумського державного університету імені Шота Руставелі (Грузія);

Вероніка Сікора – доктор права, професор, декан юридичного факультету Дебреценського університету (Угорщина);

Герберт Шамбек – доктор права, професор (Австрія);

Анджей Шміт – доктор права, професор, завідувач кафедри факультету права та управління Гданського університету (Польща).

<i>Бошицький Ю.Л.</i> Нові виклики та завдання Київського університету права НАН України в умовах пандемії	11
Видатні правознавці України	
<i>Бондарук Т.І.</i> Видатний український правознавець Микола Олексійович Максимейко (до 150-річчя від дня народження)	16
Теорія та історія держави і права. Філософія права	
<i>Онїценко Н.М.</i> Соціальний вимір сучасних правових реалій	23
<i>Пархоменко Н.М., Подорожна Т.С.</i> Правова реформа як інструмент конституціоналізації правового порядку	25
<i>Kostruba A.V.</i> Pedagogical model of the formation of professional competences of lawyers: Ukrainian reality	31
<i>Дячук Л.В.</i> Basilicorum libri: secundae nuptiae	36
<i>Попович Т.П.</i> Юридичний обов'язок як правова цінність	43
<i>Протосавицька Л.С.</i> Теоретико-правові аспекти дослідження цінностей	48
<i>Федорук Н.С.</i> Публічне право України в умовах постіндустріальної держави	51
<i>Алисой Х.</i> Развитие права на социальное обеспечение: опыт европейских стран	54
<i>Бобровник Д.О.</i> Дихотомія «локальне/глобальне» як основоположний концепт набуття міжнародної правосуб'єктності територіальною громадою	58
<i>Кравчук О.Л.</i> Інститут присяги в різних галузях права: порівняльний аналіз	66
<i>Лесик О.В.</i> Становлення правового регулювання земельних відносин у Волинській губернії в складі Російської імперії (1793–1917)	72
<i>Олійник Ю.В.</i> Порядок розгляду справ у Львівському апеляційному суді (1919–1939 рр.)	77
<i>Сверба Ю.І.</i> Роль безоплатної правової допомоги в механізмі забезпечення доступу до правосуддя	83
Конституційне право. Муніципальне право	
<i>Батанов О.В.</i> Порівняльна характеристика унітаризму та федералізму: концептуальні аспекти теорії та практики	87
<i>Makarchuk V.S., Markovskiy V.Ya., Demkiv R.Ya., Lytvynenko A.A.</i> The adjudication of the language of education case in the Constitutional Court of Ukraine – a comparative analysis with ECtHR jurisprudence	94
<i>Батанова Н.М.</i> Мета, завдання та функції конституційно-правової відповідальності: питання ефективності реалізації	104
<i>Боярський О.О.</i> Становлення феноменології муніципальної людини в межах громадянського суспільства і держави	110
<i>Калиновський О.В., Ткаченко С.В.</i> Дотримання органами досудового розслідування права на недоторканість приватного життя (приватність)	118
<i>Ковман Б.Я.</i> Актуальні питання нормопроєктування правового статусу людини і громадянина в конституційному праві України: до формування парадигми процесуально-стадійного забезпечення	123
<i>Верлос Н.В.</i> Конституціоналізація цифрових прав: вітчизняна практика та зарубіжний досвід	129
<i>Нікітенко Л.О.</i> Краудсорсинг як інструмент партисипативної демократії	133
<i>Ірклієнко А.І.</i> Конституційно-правовий статус Конституційної ради Франції	138
<i>Калараи А.А.</i> Конс'юмеризм та комунітаризм: актуальні питання детермінованості та взаємодії в межах територіальної громади	141
<i>Компанієць М.М.</i> Організаційна та організаційно-правова діяльність органів місцевого самоврядування щодо здійснення безоплатної правової допомоги	147
<i>Максименко Ю.П.</i> Становлення органів місцевого самоврядування України в радянські часи	154
<i>Мойсей Г.Г.</i> Проблеми реалізації права на людську гідність в Україні	160
<i>Рожок Л.П.</i> Глобалізація та стандарти здійснення конституційного тлумачення	164
<i>Spodynskiy O.O.</i> State (official) language proficiency as an obligatory condition to acquire citizenship: Ukrainian and European experience	169
<i>Хван Р.М.</i> Муніципальна політика держави: онтологічні та нормативні підходи до визначення елементного складу	173
Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право	
<i>Георгієвський Ю.В.</i> Суб'єкти розроблення ЄСІТС: переваги та недоліки залучення державних та приватних підприємств ...	180
<i>Козут Н.Д.</i> Перспективи подальшого реформування судової системи України	186
<i>Костенко І.В., Огієвич С.М.</i> Теоретико-правовий аналіз прогалин у реформуванні системи органів прокуратури	191
<i>Костецька Т.А.</i> Унітаризм і нова парадигма державної інформаційної політики України	195
<i>Трофімова Л.В.</i> Проблемні питання якості кваліфікаційного оцінювання суддів	198
<i>Бакутін Є.І.</i> Принцип законності в діяльності поліції під час використання технічних засобів фіксації адміністративних правопорушень	208
Проблеми цивільного, господарського, трудового права та права соціального забезпечення в Україні	
<i>Вакарюк Л.В., Бабін І.І.</i> До питання критеріїв класифікації трудо-правових режимів	214
<i>Никитченко Н.В., Остринський В.О.</i> Проблеми вибору права та його обмеження при укладенні ЄРС-контрактів	218
<i>Смітюх А.В.</i> Здійснення корпоративних прав, посвідчених корпоративними паями (частками, акціями), щодо яких встановлений узурфрукт	223
<i>Білик О.О.</i> Питання, пов'язані з розірванням шлюбу, в практиці Європейського суду з прав людини	228
<i>Демченко І.С., Берзіна А.Б.</i> Реклама лікарських засобів: огляд судової практики	233
<i>Квіт Н.М.</i> Правовий режим неімплантованого ембріона in vitro з позицій доктрини, цивільного законодавства та судової практики	238
<i>Новак А.В.</i> Законодавче забезпечення виконання аліментних зобов'язань щодо дитини в Україні	243
<i>Опанасюк Н.А., Мельник І.Л.</i> Норми туристичного права України: поняття, ознаки та структура	246
<i>Скіпенко Р.Е.</i> Проблема реалізації права на пенсію за віком на пільгових умовах	251
<i>Софіюк Т.О.</i> Прайвесі і концепція поколінь прав людини	255
<i>Khalabudenko O.A.</i> A critical look at the policy of law in the context of the reform of the civil code of Ukraine (some methodological remarks)	259

Law Review **OF KYIV UNIVERSITY OF LAW**

Ukrainian scientific and theoretical periodical

Founded
in October, 2001

2020/2

Published
4 times per year

Kyiv University of Law of the NAS of Ukraine
V.M. Koretskyi Institute of State and Law of the NAS of Ukraine

ISSN 2219-5521

**“Law Review of Kyiv University of Law” is included into the professional
publication list “Legal sciences”, category “B”
(Ministry of Education and Science of Ukraine: order № 1643, 2019/12/28)**

The journal is entered in the international scientific metric bases

**HeinOnline (USA)
and
“Index Copernicus International” (Poland)**

Recommended for publishing
by V.M. Koretskyi Institute of State and Law of the NAS of Ukraine Academic Council
(protocol № 5, 2020/06/30)

Subscription index 23994

CONTENTS

<i>Yuriy Boshytskyi</i> . New challenges and tasks for Kyiv University of Law of the NAS of Ukraine in the face of the pandemic	11
Outstanding Ukrainian Lawyers	
<i>Tetyana Bondaruk</i> . Prominent Ukrainian jurist Mykola Oleksiiovych Maksymeiko (to the 150th anniversary of his birth)	16
State and law theory and history. Philosophy of law	
<i>Nataliia Onishchenko</i> . The social dimension of the modern legal realities	23
<i>Nataliia Parkhomenko, Tetiana Podorozhna</i> . Legal reform as an instrument of constitutionalization of the legal order	26
<i>Anatolii Kostruba</i> . Pedagogical model of the formation of professional competences of lawyers: Ukrainian reality	31
<i>Leontiy Diachuk</i> . Basilicorum libri: secundae nuptiae	36
<i>Tereziia Popovych</i> . Legal obligation as the legal value	43
<i>Liudmyla Protosavitska</i> . Theoretical and legal aspects of the research of values	48
<i>Nataliia Fedoruk</i> . Public Law of Ukraine under the conditions of a post-industrial state	51
<i>Khalida Alisoy</i> . Developing the right to social security: the experience of European countries	54
<i>Denis Bobrovnik</i> . The “local / global” dichotomy as a fundamental concept of the acquisition of international legal personality by a territorial community	58
<i>Ostap Kravchuk</i> . Social danger, culpability and punishability as indicia of oath-breaking	66
<i>Oksana Lesyk</i> . Formation of legal regulation of land relations in the Volyn province as part of the Russian Empire (1793–1917)	72
<i>Yurij Olijnyk</i> . Procedure for consideration of cases in the Court of Appeal of Lviv (1919–1939s)	77
<i>Yurii Sverba</i> . The role of free legal aid in the mechanism of access to justice	83
Constitutional law. Municipal law	
<i>Oleksandr Batanov</i> . Comparative characteristics of unitarism and federalism: conceptual aspects of theory and practice	87
<i>Volodymyr Makarchuk, Volodymyr Markovskiy, Roman Demkiv, Anatolii Lytvynenko</i> . The adjudication of the language of education case in the Constitutional Court of Ukraine – a comparative analysis with ECtHR jurisprudence	94
<i>Nataliia Batanova</i> . Purpose, tasks and functions of constitutional and legal responsibility: questions of efficiency of realization	104
<i>Oleksandr Boyarskyi</i> . Formation of the phenomenology of municipal man within civil society and the state	110
<i>Oleksandr Kalynovskiy, Serhii Tkachenko</i> . Observance of right to private life (personal privacy) inviolability by pre-trial investigation agencies	118
<i>Borys Kofman</i> . Current Issues of Normo-designing of the Legal Status OF Human and Citizen in the Constitutional Law of Ukraine: to the Formation of the Procedure and Stage Paradigm	123
<i>Natalia Verlos</i> . Constitutionalization of digital rights: domestic practice and foreign experience	130
<i>Liliia Nikitenko</i> . Crowdsourcing as an instrument of participatory democracy	133
<i>Andrey Irkliienko</i> . Constitutional and legal status of the Constitutional Council of France	138
<i>Andriy Kalarash</i> . Consumerism and communitarianism: current issues of determinism and interaction within the territorial community	141
<i>Mykola Kompaniets</i> . Organizational and organizational and legal activities of local governments in the implementation of free legal aid	147
<i>Yuriy Maksimenko</i> . Formation of local self-government bodies of Ukraine in soviet times	154
<i>Heorhii Moisei</i> . Problems of enforcement of the right to human dignity in Ukraine	160
<i>Lidia Rozhok</i> . Globalization and standards of constitutional interpretation	164
<i>Oleksandr Spodynskyi</i> . State (official) language proficiency as an obligatory condition to acquire citizenship: Ukrainian and European experience	169
<i>Ruslan Hwan</i> . Municipal state policy: ontological and normative approaches to determining the elemental composition	173
State governing and administrative law issues. Financial law. Information law	
<i>Iurii Georgiievskiy</i> . Entities of UJITS development: advantages and disadvantages of state and private enterprises involving ...	180
<i>Natalya Kogut</i> . Perspectives of Further Reform of Judicial System	186
<i>Irina Kostenko, Sofia Ogjevich</i> . Theoretical and legal analysis of lacunae in reforming the prosecution authorities system	191
<i>Tetiana Kostetska</i> . Unitarism and a new paradigm of the Ukraine state information policy	195
<i>Larysa Trofimova</i> . Problematic points of the quality of qualification assessment of judges	198
<i>Yevhen Bakutin</i> . The principle of legality in the activities of the police during the use of technical means of recording administrative offenses	208
The issues of civil law, commercial law, labour law and social security law of Ukraine	
<i>Lyudmila Vakaryuk, Igor Babin</i> . On the question of the criteria for the classification of labor regimes	214
<i>Nataliia Nykytchenko, Vladyslav Ostrynskiy</i> . Problems of the law choice and its limitations while EPC-contracts concluding ...	218
<i>Andrii Smitiukh</i> . The exercise of the corporate rights certified by the corporate shares (stocks) encumbered with the usufruct ...	223
<i>Oleksandra Bilyk</i> . Issues concerning divorce in European Court of Human Rights case law	228
<i>Ivan Demchenko, Anzhela Berzina</i> . Medicines Advertising: Legal Practice	233
<i>Nataliia Kvit</i> . Legal regime of unimplanted embryos in vitro from the positions of doctrine, civil law and judicial practice	238
<i>Anna Novak</i> . Legislative support for the maintenance of alimentary obligations for child in Ukraine	243
<i>Nataliia Opanasiuk, Iryna Melnyk</i> . Norms of the tourist law of Ukraine: concepts, signs and structure	246
<i>Regina Skipenko</i> . The problem of exercising the right to an old-age pension on preferential terms	251
<i>Taras Sofiiuk</i> . Privacy and the concept of generations of human rights	255
<i>Oleg Khalabudenko</i> . A critical look at the policy of law in the context of the reform of the civil code of Ukraine (some methodological remarks)	259
<i>Anastasiia Vyshnevskva</i> . The impact of distrust of the judiciary on enforcement of court decisions in Ukraine	263
<i>Andriy Gulyk</i> . The forms and methods of optimization of civil procedure	266

³² Ладиченко В.В. Максименко Ю.П. Старости як посадові особи системи органів місцевого самоврядування в Україні: історико-правовий аспект. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 2. С. 8–18.

Резюме

Максименко Ю.П. Становлення органів місцевого самоврядування України в радянські часи.

У статті представлено результат історико-правового дослідження становлення та розвитку структурної організації місцевих органів управління в Україні періоду радянських часів на прикладі сільрад – базових органів місцевого управління радянської України та її найменших адміністративно-територіальних одиниць. На основі організації діяльності радянських сільрад з певними еволюційними видозмінами і сьогоденні функціонують органи місцевого самоврядування – сільські ради незалежної України. Дослідження становлення і розбудови цих органів в радянських період історії держави і права України заслуговує на пильну увагу юридичної науки, в тому числі в умовах діючої реформи децентралізації та адміністративно-територіального устрою.

Ключові слова: сільрада, система рад, місцеві органи влади, сесія, президія, виконком, організаційна структура місцевого самоврядування.

Резюме

Максименко Ю.П. Становление органов местного самоуправления Украины в советские времена.

В статье представлен результат историко-правового исследования становления и развития структурной организации местных органов управления в Украине периода советских времен на примере сельсоветов – базовых органов местного управления советской Украины и ее самых административно-территориальных единиц. На основе организации деятельности советских сельсоветов с определенными эволюционными видоизменениями и сегодня функционируют органы местного самоуправления – сельские советы независимой Украины. Исследование становления и развития этих органов в советский период истории государства и права Украины заслуживает пристального внимания юридической науки, в том числе в условиях действующей реформы децентрализации и административно-территориального устройства.

Ключевые слова: сельсовет, система советов, местные органы власти, сессия, президиум, исполком, организационная структура местного самоуправления.

Summary

Yuriy Maksimenko. Formation of local self-government bodies of Ukraine in soviet times.

Today, as a result of the reform of decentralization and administrative-territorial organization, actually a new administrative-territorial unit is being established in Ukraine – a united community. But the basis and at the same time the reason for the joint of communities were first of all the most numerous local and at the same time the smallest administrative-territorial units in Ukraine – village councils, inherited by Ukraine since Soviet times.

Historically, the state and municipal system of modern Ukraine did not arise by itself, but was built on the “foundation” of the Soviet era, because Ukraine as an independent state is the successor of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR), which, in turn – the Ukrainian Socialist Soviet Republic (USSR), founded 100 years ago – in 1919. The smallest local authority in Soviet times and after the declaration of independence in Ukraine was the village council, which for a hundred years of its existence evolved from a component of the mechanism of state governance at places to the basic level of local self-government.

The article presents the result of historical and legal study of the establishment and development of the structural organization of local administrative bodies in Ukraine during the Soviet era on the example of village councils, their legal status, structure, main powers and tasks done by these bodies and the status of their members and officials. Village councils became the basic bodies of local management of Soviet Ukraine and its smallest administrative-territorial units. On the basis of the organization of the activities of Soviet village councils with certain evolutionary changes, local self-governing bodies – village councils of independent Ukraine – still function today. Investigation of formation and development of these bodies in the Soviet period of the history of the state and law of Ukraine deserves the attention of legal science, including in the current reform of decentralization and administrative-territorial organization.

Key words: village council, system of councils, local authorities, session, presidium, executive committee, organizational structure of local self-governance.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.27

УДК 343.851

Г.Г. МОЙСЕЙ

*Георгій Георгійович Мойсей, аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**

ORCID: 0000-0002-7233-4945

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сучасна модель реалізації та захисту основоположних прав і свобод людини є невід’ємним атрибутом для сталого розвитку соціуму. Право на гідність як визначальне право людини посідає центральне місце у системі конституційного права, однак цій фундаментальній конституційній концепції не приділялась належна увага. Актуальність дослідження зумовлюється ще й тим, що для реалізації такої

© Г.Г. Мойсей, 2020

* *Heorhii Moisei, Postgraduate student of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

правової категорії, як гідність людини, окрім фактичного закріплення в Основному Законі, необхідний ретельний аналіз практики конституційних судів у цій сфері, а також проведення порівняльного аналізу німецької доктрини гідності, що дасть нам змогу сформулювати критичні пропозиції для вдосконалення механізму реалізації права на людську гідність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність нашого дослідження зумовлена ступенем наукової розробки. Людська гідність була предметом науки адміністративного, цивільного, кримінального права та ін. Однак точково досліджувалась в працях таких вітчизняних вчених, як О.В. Гришук в рамках філософії та теорії права, М.В. Савчин, Н.В. Стецик, С.В. Шевчук, В.І. Шишкін, Є.В. Шишкіна, О.В. Щербанюк у межах права, конституційного судочинства та порівняльного правознавства. Науковими дослідженнями за межами України займалися такі вчені, як А. Барак, П. Джилаберт, К. Ендерсон, К. Маккруден та ін. Тому сучасна наука конституційного права повинна звернути особливу увагу на розробку концепції права на людську гідність з урахування новітніх досліджень.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є дослідження проблем реалізації права на людську гідність в Україні на основі практики конституційних судів.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конституції України визначає гідність людини як найвищу соціальну цінність. У ст. 21 підкреслюється, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Стаття 28 Основного Закону гарантує кожному право на повагу до його гідності, а ст. 41 встановлює обов'язок кожного «не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей»¹. Законодавець чітко розглядає гідність як конституційне право людини і як цінність. Подвійний вимір людської гідності, її буттєва укоріненість, нерозривність від інших прав, свобод і цінностей вказує на її значущість та особливе місце в українській правовій системі. Саме тому роль Конституційного Суду України (далі – КСУ) є ключовою, оскільки відповідно до п. 2 частини першої ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України»² має повноваження офіційно тлумачити положення Конституції України і законів України.

КСУ у своєму рішенні від 29 грудня 1999 р. № 11-рп/99 (справа про смертну кару) вперше окреслив свою позицію щодо значення права на людську гідність, дійшовши висновку, «що невід'ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані»³.

Фактично, КСУ вказує на абсолютність і фундаментальність права на людську гідність які закладені в Конституції, при цьому, керуючись виключно позитивістським підходом у своїй аргументації.

На думку С. В. Шевчука, право на людську гідність як і право на життя у більшості конституційних системах є абсолютним. Не існує жодного критерію, за яким держава може обмежити право на реалізацію цього права, адже йдеться про сутнісний зміст права на людську гідність, яке по суті є ядром інших конституційних прав і свобод людини⁴. Проте, в деяких випадках, гідність людини може стати правовою підставою для обмеження інших конституційних прав.

У зв'язку із цим цікавою є аргументація КСУ у рішенні від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018, в якому наголошується, «що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав»⁵. Такий підхід до розуміння людської гідності кардинально відрізняється від рішення про смертну кару. Окрім цього, КСУ посилається на Загальну декларацію з прав людини 1948 р., в якій закріплено, «що визнання за всіма членами людської родини природженої гідності та рівних і невідчужуваних прав становить основу свободи, справедливості та миру в світі»⁶.

Людська гідність також з'являється у більшості основних міжнародних документах, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., у ст. 7 якого встановлено, що «нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню», також у ст. 10 зазначено, що «всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі»⁷. Особливу увагу приділено у ст. 5 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.⁸, також у ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Важливим за своїм значенням є Статут Організації Об'єднаних Націй, де в преамбулі закладено основну мету створення даної організації: «утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості»⁹. Європейський Суд з прав людини розглядає людську гідність як основу демократичного суспільства, є однією з фундаментальних цінностей, а обов'язок держави – поважати та захищати за будь-яких умов.

Як зазначає Н.В. Стецик, важливим є питання про методи, які використовуються під час інтерпретації та застосування людської гідності конституційними судами у своїй прецедентній практиці, та яким чином конституційні суди використовують концепт гідності людини для обґрунтування розвитку прав людини, що не передбачені у текстах конституцій¹⁰.

У цьому аспекті слід звернути увагу на багаторічну практику Федерального Конституційного Суду (далі – ФКС) ФРН, який розглядає людську гідність як наддержавне право, що становить основу для конституційного правопорядку. Правові позиції ФКС мають великий вплив на розвиток доктрини права не тільки в Німеччині, а в усьому світі. Це результат ефективної практики суддів ФКС, їхніх критеріїв до тлумачення норм, понять, принципів тощо. Відома справа (про збиття пасажирського літака)¹¹ дійсно викликала дискусію серед німецьких вчених, але це демонструє глибини пізнання висхідних положень. Як пише В.І. Шишкін, ФКС у своїй практиці вказує на верховенство норми про людську гідність. Така позиція означає, що усі державні органи під час своєї діяльності зобов'язані усвідомлювати та поважати людську гідність, оскільки

це «домінуюче право»¹². Тому, на нашу думку, Конституційному Суду України необхідно звернути увагу на німецький досвід для того, щоб розпочинати по-іншому підходити до мотивації своїх рішень.

Стаття 1 Основного закону Федеральної Республіки зазначає: «гідність людини є недоторканою. Поважати і захищати її – обов'язок усіх державних органів»¹³. Німецький народ, таким чином, визнає непорушні та невідчужувані права людини як основи кожної громади, миру та справедливості у світі. Наступні основні права зобов'язують законодавчу, виконавчу та судову владу як прямо застосовувати дане право.

Гідність людини позначає межу між «добрим» та «поганим». Тож ми бачимо, що важливо з'ясувати значення і функціонування цього конституційного пункту максимально точно, не тільки тому, що це важливе конституційне правило, і тому юристи зобов'язані працювати дуже обережно, але також через його моральне та політичне значення. Сенс людської гідності не може бути розкритий тільки через текстуальний підхід.

Парламентська рада (Parlamentarischer Rat) розробила Основний закон Німеччини в 1949 р., передбачивши, що ст. 1 стане «преамбулою» для розділу основних прав та для уточнення їх призначення. Людська гідність у Німеччині тлумачиться як «право на права», а ФКС характеризує людську гідність як найвищий принцип Конституції¹⁴ і також як основне право¹⁵. Однак ми маємо констатувати, що «конституційне право гідності людини не має містити юридичну гарантію, оскільки ця властивість особи є конституційною апріорі і не може бути предметом правового регулювання». Індивід як такий, незалежно від урядової організації, підпорядковується правам і обов'язкам, і саме це становить його гідність. Отже, конституційний принцип гідності людини визнає індивіда моральною людиною і постулює його оригінальне право мати права.

Отже, слід підкреслити, що немає загального та абсолютного «надбазового права», похідного зі ст. 1 німецького Основного закону.

Зазвичай людська гідність достатньо захищена спеціальним фундаментальним правом. Отже, прихильність до людської гідності слід розуміти як конституційний принцип, який нагадує про причину існування конституційної держави відповідно до верховенства права (Rechtsstaat) і це постулат оригінального права людини мати права.

ФКС періодично розглядав людську гідність як основне право. Крім того, у деяких випадках Суд визначає гідність людини як право особи, а насправді трактує його як об'єктивний принцип.

Більше того, німецький Основний закон чітко регламентує важливі справи, що стосуються захисту свободи та цілісності особи, наприклад, забороняючи смертну кару або фізичне та психічне насильство затриманих осіб¹⁶. Це вказує на те, що ці гарантії, хоча вони, безумовно, є істотними для самореалізації особи, не впливають на відношення до людської гідності.

Прикладом конституційного зобов'язання «allgemeines Persönlichkeitsrecht» щодо гідності людини є тлумачення п. 1 ст. 2 Основного закону Німеччини¹⁷. Загальноприйнято, що це основне право передусім захищає так звану загальну свободу дії «allgemeine Handlungsfreiheit», тобто свободу робити все, що не заборонено, і яка обмежена лише рівною свободою кожної іншої людини. Німецька юрисдикція пов'язувала цей основний принцип зовнішньої свободи з людською гідністю та назвала ст. 1 та п. 1 ст. 2 Основного закону «Persönlichkeitsrecht»¹⁸ (загальне право людської особистості) і пояснила, що зовнішня свобода особи базується на внутрішніх передумовах. Це основне право включає захист конфіденційності (право на приватне життя) та захищає не тільки фізичний простір чи самотність людини, а й самовизначення її як фізичної особи (включаючи інформаційну конфіденційність або право на власну фотографію тощо).

Окремо слід вказати про право на гідність ненароджених дітей, що пов'язано з правовим статусом ембріону. Чи можна його вважати людиною, яка має право на людську гідність чи ні? Федеральний конституційний суд Німеччини вирішив цю проблему шляхом застосування так званої «тези про наступність», заявляючи, що розвиток заплідненої яйцеклітини для народженої дитини утворює процес, який забороняє будь-яку градацію правового захисту¹⁹. Основний закон Німеччини не визначає конкретної дати початку правового статусу людини.

Головним чином, гідність людини виконує функцію обмеження законодавця у справах, що стосуються захисту абсолютно недоторканої сфери.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, гідність людини є конституційною концепцією. Всі акти держави повинні відповідати їй, це критерій дотримання країною принципу верховенства права. Гідність людини є основною метою конституційної держави. Окрім цього, розуміння права на людську гідність має велике значення для розвитку природно-правової доктрини прав людини. Проблема реалізації права на людську гідність полягає у виробленні власних підходів, а отже, й прийнятті якісних рішень Конституційним Судом України. Якісне рішення має бути логічним, послідовним, узгоджуваним та доцільним. Проаналізовано багатоаспектне розуміння та обґрунтування людської гідності з боку Федерального Конституційного Суду Німеччини. Використання практики Федерального Конституційного Суду Німеччини в національному конституційному судочинстві є наслідком глобалізаційного підходу конституційного тлумачення.

¹ Конституція України № 254к/96-VR від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 16.05.2020).

² Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136–VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 35. Ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 16.05.2020).

³ Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 р. № 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99> (дата звернення: 16.05.2020).

⁴ Шевчук С.В. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 29–40.

⁵ Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 р. № 5-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (дата звернення: 18.05.2020).

⁶ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 18.05.2020).

⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 18.05.2020).

⁸ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 18.05.2020).

⁹ Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 18.05.2020).

¹⁰ Стецик Н.В. Природа гідності людини (на основі аналізу сучасних європейських конституцій та прецедентної практики конституційних судів). *Український часопис конституційного права*. 2018. № 1. С. 28–39.

¹¹ BVerfGE 115, 118 (160 f.). (дата звернення: 18.05.2020).

¹² Шишкін В.І. Абсолютність права людської гідності (позиції Федерального Конституційного Суду Федеративної Республіки Німеччина). *Право України*. 2018. № 9. С. 57–75.

¹³ Grundgesetz (hereinafter GG) (дата звернення: 20.05.2020).

¹⁴ Federal Constitutional Court, January 16, 1957 (BVerfGE 6, 32, 36) and February 15, 2006 (BVerfGE 115, 118, 152) (дата звернення: 20.05.2020).

¹⁵ Federal Constitutional Court, February 5, 2004 (BVerfGE 109, 133, 181) (дата звернення: 20.05.2020).

¹⁶ Art. 102 of German Basic Law states: “Capital punishment is abolished.” According to Article 104, §1, 2nd Sentence of German Basic Law: “Persons in custody may not be subject to mental or physical mistreatment.” (дата звернення: 20.05.2020).

¹⁷ Article 2 of the German Basic Law: (1) Every person shall have the right to free development of his personality insofar as he does not violate the rights of others or offend against the constitutional order or the moral law. (2) Every person shall have the right to life and physical integrity. Freedom of the person shall be inviolable. These rights may be interfered with only pursuant to a law (дата звернення: 20.05.2020).

¹⁸ Federal Civil Court, May 25, 1954 (BGHZ 13, 334), April 2, 1957 (BGHZ 24, 72), Federal Constitutional Court, June 3, 1980 (BVerfGE 54, 148) (дата звернення: 21.05.2020).

¹⁹ Federal Constitutional Court, February 25, 1975 (BVerfGE 39, 1) and May 28, 1993 (BVerfGE 88, 203) (дата звернення: 21.05.2020).

Резюме

Мойсей Г.Г. Проблеми реалізації права на людську гідність в Україні.

У статті досліджуються проблеми реалізації права на людську гідність в Україні. Акцентується увага на подвійному вимірі гідності людини в Конституції України, її значенні та особливому місці в системі конституційного права. Проаналізовано правові позиції Конституційного Суду України в частині пізнання та обґрунтування людської гідності, його ключову роль для розвитку системи захисту прав людини, тенденцію на зміну підходів до інтерпретації цього поняття за останні 20 років.

Звертається увага на необхідність врахування німецького досвіду Конституційним Судом України у своїй судовій практиці. Проаналізовано низку рішень Федерального Конституційного Суду Німеччини щодо визначення людської гідності. Зроблено висновок про те, що гідність людини є основною метою конституційної держави.

Ключові слова: право на людську гідність, людська гідність, конституційна цінність, захист прав і свобод людини, правові позиції, Конституційний Суд України, Федеральний Конституційний Суд ФРН.

Резюме

Мойсей Г.Г. Проблемы реализации права на человеческое достоинство в Украине.

В статье исследуются проблемы реализации права на человеческое достоинство в Украине. Акцентируется внимание на двойном измерении достоинства человека в Конституции Украины, ее значении и особом месте в системе конституционного права. Проанализированы правовые позиции Конституционного Суда Украины в части познания и обоснования человеческого достоинства, его ключевую роль для развития системы защиты прав человека, тенденцию на изменение подходов к интерпретации этого понятия за последние 20 лет.

Обращается внимание на необходимость учета немецкого опыта Конституционным Судом Украины в своей судебной практике. Проанализированы ряд решений Федерального Конституционного Суда Германии по определению человеческого достоинства. Сделан вывод о том, что достоинство человека является основной целью конституционного государства.

Ключевые слова: право на человеческое достоинство, человеческое достоинство, конституционная ценность, защита прав и свобод человека, правовые позиции, Конституционный Суд Украины, Федеральный Конституционный Суд ФРГ.

Summary

Heorhii Moisei. Problems of enforcement of the right to human dignity in Ukraine.

The article examines the problems of enforcement of the right to human dignity in Ukraine. It is emphasized that the modern model of realization and protection of fundamental human rights and freedoms is an integral attribute for sustainable development of society, and the right to dignity as a determining human right occupies a central place in the system of constitutional law.

A special attention is drawn on the double dimension of human dignity in the Constitution of Ukraine, its significance and special place in the system of constitutional law.

The legal views of the Constitutional Court of Ukraine in terms of knowledge and substantiation of human dignity, its key role in the development of the human rights protection system, the tendency to change approaches to the interpretation of this concept over the past 20 years have been analyzed.

An attention is also focused on the inexpediency of using a positivist approach during interpretation of such a right category as human dignity.

The author takes up the position that understanding the right to human dignity is essential to the development of natural legal doctrine of human rights.

The problem of exercising the right to human dignity is to develop own approaches to understanding human dignity, and so that the adoption of quality decisions by the Constitutional Court of Ukraine.

The multidimensional understanding and grounding of human dignity has been analyzed by the Federal Constitutional Court of Germany, which considers the human dignity as a fundamental right.

It is also noted that the use of such practices is a consequence of the globalization approach to the constitutional interpretation. Primarily, the human dignity accomplishes the function of restricting the legislator in matters relating to the protection of the absolutely untouchable sphere.

A conclusion was drawn that all acts of the state must comply with it, this is a criterion for the country's compliance with the supremacy of law. Human dignity is the main objective of the constitutional state.

Key words: the right to human dignity, human dignity, constitutional value, protection of human rights and freedoms, legal positions, the Constitutional Court of Ukraine, the Federal Constitutional Court of Germany.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.28

УК 343.4

Л.П. РОЖОК

Лідія Петрівна Рожок, аспірантка Інституту законодавства України Верховної Ради України*

ORCID: 0000-0002-9672-5318

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА СТАНДАРТИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ

Постановка проблеми. Жодна проблема не породжує більше дискусій серед вчених конституціоналістів, ніж конституційне тлумачення. Конституційна практика містить складні справи та випадки, коли вирішити проблему ситуацію недостатньо виключно за допомогою старих аргументів. Основною тенденцією при здійсненні конституційного тлумачення в сучасних умовах є використання практики Європейського Суду з прав людини та посилання на рішення конституційних судів зарубіжних держав. Це результат глобалізації, практики сучасного конституціоналізму та діалогу між судьями конституційних судів у світі. Таке конституційне поєднання практик є не тільки інструментом для покращення судових рішень, а й для побудови «глобальної правової системи». Глобалізація конституційного закону означає, що конституціоналізм більше не є привілеєм національної держави, а світовою концепцією та стандартом. Використання міжнародного права в конституційній інтерпретації є лише одним із прикладів міграції конституційних ідей через правові системи, що також включає використання іноземних конституцій як моделей у процесі прийняття конституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність досліджуваної тематики зумовлена ступенем наукової розробки. Серед українських вчених-конституціоналістів проблеми тлумачення конституційних норм були предметом дослідження О.В. Петришина, І.Л. Самсіна, А.О. Селіванова, І.Д. Сліденка, Ю.М. Тодики, С.В. Шевчука, О.В. Щербанюк та інших. Досить ґрунтовно питання конституційного тлумачення розроблено в американській, іспанській та німецькій науці права. В сучасних умовах глобалізації українська наука та практика повинні вивчати та застосовувати світові практики конституційного тлумачення, що зумовлює важливість нашого дослідження.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження глобалізації конституційного закону як нового світового стандарту при здійсненні конституційного тлумачення.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація зумовила появу глобальних моделей конституційного тлумачення.

Б.В. Мурілл виділив такі сучасні моделі конституційного тлумачення¹.

По-перше, текстуалізм – це спосіб інтерпретації, який фокусується на простому значенні тексту юридичного документа. Текстуалізм, як правило, підкреслює, якими були умови прийняття Конституції².

По-друге, оригінальний зміст. У той час, коли текстологічні підходи до конституційного тлумачення зосереджуються виключно на тексті документа, оригіналістичні підходи розглядають, як розуміється конституція принаймні певним сегментом населення на момент її прийняття. Оригіналісти вважають, що з часом текст конституції необхідно тлумачити, що є основним завданням суддів.

По-третє, судовий прецедент, який передбачає застосування судових рішень до подібних фактів.

По-четверте, прагматизм. Даний підхід передбачає зіставлення практичних наслідків одного тлумачення Конституції проти інших тлумачень.

По-п'яте, моральне обґрунтування. Відповідно до цього підходу, певні моральні концепції чи ідеали лежать в основі деяких термінів в тексті Конституції (наприклад, «рівний захист» або «належна судова процедура»).

По-шосте, національна ідентичність. Судові тлумачення можуть базуватись на концепції національної ідентичності, яка враховує цінності народу та національні конституційні традиції.

По-сьоме, структуралізм. Цей спосіб конституційного тлумачення визначається побудовою Конституції: відносинами між трьома гілками влади; відносинами між центром та регіонами; відносинами між владою та народом.

© Л.П. Рожок, 2020

* Lidia Rozhok, Postgraduate student of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine

РЕДАКЦІЙНІ ПОВІДОМЛЕННЯ

До відома авторів

Просимо вас дотримуватися правил підготовки, комплектації та оформлення рукописів для «Часопису Київського університету права». Авторські рукописи мають бути оформленими відповідно до державних стандартів і відповідати вимогам Постанови ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р.: «...приймати до друку... лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невиділених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі» (Бюлетень ВАК України, № 1, 2003).

1. Редакція приймає до друку статті українською або російською, або англійською мовами.

Файл з текстом наукової статті має містити:

– відомості про автора (ім'я, по батькові повністю, прізвище, вчений ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, службовий і мобільний телефони, e-mail);

– ORCID;

– розширене УДК статті;

– назва статті, резюме (500–700 знаків) та ключові слова (5–7 слів або словосполучень) українською, російською та англійською мовами);

– розширена анотація (1–1,5 сторінки: шрифт – 14 pt; інтервал між рядками – 1,5 pt) та відомості про автора англійською мовою;

– назви файлів повинні містити прізвище автора (наприклад: Іваненко_стаття.doc; Іваненко_анотація.doc).

2. Авторам (співавторам), які не мають наукового ступеня, потрібно надіслати рецензію доктора/кандидата юридичних наук, який є фахівцем у галузі знань, що стосується тематики поданої наукової статті.

3. Вимоги до оформлення тексту рукопису.

3.1. Папір формату А4; параметри сторінки: верхній і нижній береги – 20 мм, лівий – 30 мм, правий – 15 мм; шрифт Times New Roman – 14 pt; інтервал між рядками – 1,5.

3.2. Посилання на джерела оформлюються як кінцеві або посторінкові виноски – арабськими цифрами в автоматичному режимі.

Опис використаних джерел подається мовою оригіналу і оформлюється відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.

3.3. Після опису використаних джерел подається References – список використаних джерел, транслітерований латиницею і оформлений відповідно до міжнародного стилю оформлення наукових публікацій APA (American Psychological Association) style. Назви періодичних видань (журналів) наводяться відповідно до офіційного латинського написання за номером реєстрації ISSN. До джерела необхідно додати позначення про мову оригіналу (наприклад: [in Ukrainian]) і цифровий ідентифікатор DOI (в разі наявності).

3.4. Авторські примітки оформлюються наприкінці сторінок з використанням символу * як знаку виноски.

4. Обсяг авторських рукописів. Орієнтовний обсяг статті – 10–15 сторінок (20–30 тис. зн. з пробілами); наукових повідомлень, рецензій тощо – 3–5 сторінок.

Матеріали, надані з порушенням зазначених вимог, не публікуються.

Редакція залишає за собою право відхиляти статті:

- які не відповідають проблематиці журналу;
- які, на думку редакції, не відповідають науковому рівню журналу;
- які містять грубі помилки та неточності;
- які мають ознаки компілятивного відтворення ідей і матеріалів інших авторів.

Автор несе відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому особисто та якість перекладу цитат з іншомовних джерел.

Редакційна колегія має право рецензувати, редагувати, скорочувати та відхиляти статті.

Публікації здійснюються на платній основі.

**«Часопис Київського університету права» внесено до переліку фахових видань
за спеціальністю «Юридичні науки», категорія «Б»
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019)**

**«Часопис Київського університету права» внесено до Міжнародної
наукометричної бази «Index Copernicus International» (Польща)**

**Ліцензійною угодою від 10.10.2014 р. «Часопис Київського університету права»
внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «HeinOnline» (США)**

**Київський університет права НАН України
вул. Терещенківська, 2. *Тетяна Володимирівна*, тел.: 044-235-63-24, 097-431-97-77
www.chasprava.com.ua e-mail: chasprava@ukr.net**

Нагадуємо:

відповідальність за достовірність інформації, що міститься в статтях і повідомленнях часопису, лежить на їхніх авторах; у статтях і повідомленнях часопису висловлені погляди їхніх авторів, які не завжди збігаються з поглядами редакції; рукописи і рецензії авторам не повертаємо.

Редакція часопису